

Jednotlivé kapitoly včetně obecného úvodu jsou opatřeny bohatými bibliografickými údaji, jejichž četnost je však leckde znásobena opakováním stejných prací v různých kapitolách. Systematičnost a přehlednost, s jakou jsou zpracovávány všechny dílčí úseky Devereuxovy knihy, se pak projevuje i ve značném počtu různých rejstříků, jež usnadňují orientaci v celé monografii (jde o šest rejstříků na str. 347—365).

Dagmar Bartoňková

Hermann Bengtson: *Marcus Antonius — Triumvir und Herrscher des Orients*. Beck'sche Sonderausgaben, Verlag C. V. Beck München 1977, str. 327.

Do patnácti kapitol vložil přední historik obraz Marka Antonia, který do povědomí historiků vstoupil jako bezcharakterní dobrodruh (díky Ciceronovi) a do povědomí širší veřejnosti jako oddaný a vášnivý milenec, který pro svou lásku, královnu Kleopatru, obětoval vlast, bitvu i život (díky Shakespearovi). Bengtsonova kniha na základě pramenů, které autor zvažuje jako produkt doby a situace (to je blízké našemu pojetí), podává nový obraz Marka Antonia, v němž mají stejný význam politické okolnosti jako osobní jednání.

Marcus Antonius vystupuje v knize jako člověk římské společnosti, a proto pro pochopení jeho osobnosti nestačí jen jeho postava, nýbrž je k tomu zapotřebí i znalosti jeho rodových tradic, osudů jeho rodiny i přátel. Těmto okolnostem se věnuje místo v prvních dvou kapitolách a v kapitole 13. (*Freunde und Vasallen*). Rodina nedala Antoniovi mnoho, jeho otec M. Antonius dostal za svůj nestatečný postoj vůči pirátům hanlivé označení „Creticus“; jeho nevlastním otcem z druhého matčina manželství byl P. Lentulus Sura, popravený za katilinovského spiknutí jako praetor Ciceronem. Bengtson podtrhuje tento moment, který vrhl odium na všechno příbuzenstvo popraveného, a vysvětluje jím Antoniovu nenávisť k Ciceronovi.

V dalším můžeme sledovat Antoniovy osudy od jeho zásadního rozhodnutí přiklonit se k Caesarovi a odjet k němu z Alexandrie do Marseille. Autor je analyzuje tak, že pro Antonia vylučuje setrvání v Egyptě u Gabinia jako bezvýhodné, vstup do Crassových vojsk jako odkazující do druhořadého postavení a návrat do Říma jako nedávající možnost uplatnění vojevůdcovských schopností. Zde také vidíme příklad postupu, jakého Bengtson užil v době, kdy za samojediného konsula Pompeja dosáhl politický teror v Římě nebyvalých rozměrů díky konsulově nerozhodnosti. Výklad o reakcích caesarovců i ostatních patří k nejzdařilejším stránkám v Bengtsonově knize. Autor ukazuje, jakých šachových tahů používal Antonius, který nakonec jako magister equitum v době, kdy Caesear byl v Egyptě, politicky zklamal, protože nedovedl zvládnout nepokoje vyvolané demagogickými návrhy tribuna Dolabelly. Dále rozebírá Bengtson postoje vůdčích politiků; např. v Catonovi Mladším vidí doktrináře, v Ciceronovi člověka, u něhož zvítězila ideologie nad reálnou politikou, v Caesarovi zase toho, kdo neumí prohrát a nedovede pochopit psychologii mas, jak se to projevilo 15. 2. 44 při nasazování diadému Caesarovi Antoniem. Ostatně nepochopení této psychologie mas považuje Bengtson za charakteristické pro celou antiku. Pozornosti si zaslouží také výklad Antoniova dopisu k Ciceronovi (*Ad Att. X 8 A* — str. 52nn.), v němž autor vidí v pozadí jako pisatele Caesara.

Po Caesarově smrti, jejíž přípčinu vidí autor knihy v narušení tradičních pout s nobilitou v politice zavražedného, nám předvádí Bengtsonova analýza poměrů Antonia jako mistra diplomacie, z jehož jednání vyzvedá usnesení z 2. 6. 44, jímž Antonius předává vedení parthského tažení Dolabellovi, dále odstranění Bruta a Cassia do bezvýznamných provincií a konečně i předání provincie Macedonie bratru C. Antoniovi. Po této přehře další občanské války se ličí události, které vedly k porážce Caesarových vrahů u Filipp. Při popisu proskripcí zaujmou dva problémy, které zde Bengtson řeší: první, zda edikt, citovaný Appianem (*B. C. IV, 8, 13*), doposud považovaný za nepravý, máme považovat za pravý, řeší autor kladně; druhý, jaké stanovisko měli k proskripcím římští občané, řeší v tom smyslu, že to neměli snadné, což ví ten, kdo podobné časy prožil (str. 130).

Vítězstvím Antoniovým u Filipp začíná pro autora nová epocha, doba caesarismu (str. 150) a také nové období pro Orient (str. 152). V kapitolách 9.—12. nám Bengtson neobyčejně plasticky vylíčil složitou situaci římské říše na Východě i na Západě. Ukazuje

na komplikované poměry v Alexandrii — v Egyptě se střetávaly zájmy politiky a kapitálu, což se projevilo už při novém dosazení Ptolemaia XII. (str. 34); připomíná, že Kleopatra byla jen jedním z kamenů v Antoniově hře (str. 167), že negativní vztah Antonia k Octavianovi nebyl dán rozhodnutím osobním, nýbrž politickým, jež se stalo nutným po dohodě v Tarentu r. 37, kdy byla veškerá Antoniova činnost definitivně orientována na Východ. Řím ovšem od Antonia neodtrhly dohody, ale to, že r. 34 Antonius dával darem kusy impéria. Velikou pozornost věnuje kniha průběhu bitvy u Actia, kde kromě několika korektur dosavadních názorů zaslouží pozornost postřeh, že Antonia zlomila neschopnost jeho těžkých lodí, což ho dovedlo k opuštění vojsk a posléze k sebevraždě, kdy podle Plútarcha skončil život tak, jak se slušelo na Římana.

Antonia autor hodnotí jako velkého muže, který ovládal polovinu impéria a který posléze podlehl muži sice silnějším, ale nudnému a vypočítavému (str. 250), muži, který se nepříznivě lišil od helénsky vzdělaného, šarmantního a urostlého Antonia (toho totiž pro podobnost jeho postavy se sochami Héraklea počítali k potomkům tohoto hérao, jehož legendární syn Anton měl prý být praotcem rodu Antoniů — str. 35).

Závěrečné kapitoly jsou věnovány rozborům stanovisek přátel a vazalů, Antoniovu vojsku a loďstvu (autor dokazuje, že složit vojsko z orientálců byl Antonius donucen okolnostmi) a konečně propagandě v Antoniově okruhu. Knihu uzavírají přehled pramenů, tabulka událostí, rodokmen M. Antonia, poznámky a rejstřík.

Z toho, co jsme uvedli, je zřejmý bohatý obsah knihy, již autor podává velmi názorným slohem bez zbytečných kontraverzí s dosavadní literaturou. Jen tam, kde jde o zcela nové stanovisko, uvádí Bengtson názory svých předchůdců, a ukazuje, proč neobstály. Zvláště je třeba si na knize cenit, že autor dává svým hrdinům vystupovat jako lidem celé své doby. Jejich pohnutky se snaží vysvětlit situací, jejich možnostmi i nemožnostmi, ať už byly dány objektivní situací nebo subjektivně. — Vedle hlavních postav vystupuje celá řada postav epizodických, které se buď nedovedou orientovat, nebo které se snaží najít své zakotvení ve společenské situaci přebíháním; jejich osudy korespondují s postavami protagonistů, a proto zaujmou stejně jako oni. To vše dělá z Bengtsonovy knihy publikaci, jakou si se zájmem přečtou nejen odborníci, ale nepochybně všichni, kdo mají — byť laicky — zájem o postavu Antonia (i bez Kleopatry).

Radislav Hošek

Peter Petrovič: *Paleografija rimskih natpisa u Gornjoj Meziji* (Paléographie des inscriptions romaines en Mésie Supérieure). Institut archéologique; Monographies, Vol. 14, Beograd 1975, S. 171 (franz. Résumé 153—168), Tab. XXIII.

Die Historiker bedauern, daß die römischen Inschriften größtenteils nur sehr ungenau datierbar sind, sogar nur in Jahrhundertangaben, aber die Epigraphiker sind sich ihrer beschränkten Möglichkeiten bewußt und deswegen machen viele Versuche wie diese ungünstige Lage verändert werden könnte. Die Erfahrung hat schon längst die Tatsache enthüllt, daß sich die Schrift im Verlaufe von Zeitabschnitten ändert. Es hatte sich gezeigt, daß die Veränderungen der Schrift in verschiedenen Regionen eine unterschiedliche Ähnlichkeit aufwiesen. Darüber berichtete bereits im J. 1885 Emil Hübnér in seinen *Exempla scripturae epigraphicae*.

Die Entwicklung der Epigraphik und die mit ihr verbundene Konkurrenz der Epigraphiker führte dazu, daß heutzutage die epigraphischen Studien häufiger durch die Grenzen der modernen Staaten begrenzt sind, die sich wesentlich auf dem Boden einer oder mehrerer römischer Provinzen befinden. Deshalb widmen sich die, auch für den örtlichen Bedarf bestimmten Bücher über die Epigraphik, weit aufmerksamer der Entwicklung der römischen Schrift in einem gegebenen Gebiet als es bisher der Fall war. Immerhin jedoch geht man von Hübnérs *Exempla* aus, wobei man — mehr oder weniger auf Grund der Empirie — Abweichungen von seinen gewählten Beispielen feststellt. So macht P. B. Huguet (*Epigrafia Latina*, Barcelona 1963²) bei der Auslegung der Form des Buchstaben C mit waagrecht verlängerter oberer Abrundung nur darauf aufmerksam, daß er „*algo frecuente en el siglo II y III en inscripciones españolas y africanas*“ ist (S. 12).

Die Unterschiedlichkeit des sogenn. Ductus in der römischen Schrift können wir also entweder nur feststellen, evtl. auf Grund formeller Veränderungen ein Entwicklungstemma finden, oder wir können sie in die Entwicklung des kulturellen Überbaues einer gegebenen